

En hermeneutikers digitaliseringsångest – tankar om inlevelse och empiri

CHRISTINA DOUGLAS*

Södertörns högskola

Historia beskrivs vanligtvis som en empirisk vetenskap och vi historiker brukar allt som oftast lidelsefullt tala om vårt källmaterial, vår empiri. Men vad utgörs vår empiri egentligen av och hur närmar vi oss den? Som inlevelsefokuserad hermeneutiker utgörs min empiri inte enbart av texten i sig utan även av dess materialitet samt aspekter knutna till dess tidsmässiga och rumsliga kontext. En central aspekt av inlevelse är det taktila, det vill säga ”överföring av information eller känsla vid beröring”.¹ Det taktila som metodologiskt grepp undermineras dock av den pågående digitaliseringen av historiskt källmaterial, något som lett till ett visst mått av digitaliseringsångest hos den här hermeneutikern. Jag vill därför reflektera kring både vad som riskerar att gå förlorat i och med digitaliseringen och lyfta fram det vetenskapligt givande med en metodologisk ansats som betonar inlevelse.

Hermeneutik: inlevelse och självreflexivitet

Den del av hermeneutiken som framhåller inlevelse anknyter till Friedrich Schleiermacher och Wilhelm Dilthey.² I ett hermeneutiskt angreppssätt, särskilt det inlevelsefokuserade, ses tolkning och förståelse som intimt sammanflätade med varandra. Hermeneutik är därmed

Essän har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

* Fil. dr i historia

1. Beskrivning av ordet ”taktil” på Wikipedia, <<https://sv.wikipedia.org/wiki/Taktil>> (5/8 2021).

2. För en diskussion om inlevelse inom hermeneutiken generellt och i relation till David Hume som en möjlig förelöpare till Schleiermacher och Dilthey, se Henrik Bohlin, ”Sympati, tolkning och inlevelse: Hume som hermeneutiker”, i Robert Callergård (red.), *Förnuft, känsla och moral: Perspektiv på David Hume* (Stockholm 2011) s. 35–64.

också något mer än bara en metod, det är ett sätt att se på världen.³ En grundläggande tanke är att människor försöker förstå varandra med hjälp av just inlevelse, vilket i en historisk kontext innebär att sträva efter att förstå människor i det förflutna och deras varande i världen.⁴ I en sådan tolknings- och förståelseprocess betonar Dilthey nödvändigheten av att historikern inte bara placerar sig i den andres ställe utan även efterliknar och återskapar dennes upplevelser.⁵ Det är således en slags deltagande inlevelse som eftersträvas, en inlevelse om går utöver det rent intellektuella.⁶ Konkret kan detta ta sig uttryck på en mängd olika sätt, något jag kommer att återkomma till och ge exempel på längre fram.

Tanken att med hjälp av inlevelse förstå det förflutna uppfattas ibland som naiv, oseriös och ovetenskaplig. Jag menar dock att någon form av inlevelse faktiskt används när historiker bemödar sig om att tolka historiens människor utifrån de möjligheter de uppfattade i sin samtid, och inte utifrån det vi vet i dag.⁷ För en hermeneutiker är dock inlevelse alltid ett metodologiskt verktyg bland flera. Inlevelse är således en dialogisk process och inte ett slutmål.⁸ Jag menar att det i en hermeneutisk tolknings- och förståelseprocess måste finnas såväl inlevelse som distans, och att avsaknaden av det ena är att betrakta som ett lika allvarligt problem som avsaknaden av det andra. Denna inneboende dialogiska karaktär hos den inlevelsefokuserade hermeneutiken kan beskrivas i termer av närhet och distans eller inlevelse och lärdom.⁹ Eftersom den hermeneutiska spiralen varken har någon given början eller slut finns ett ständigt krav att skifta fokus från närhet till distans, från inlevelse till

3. Anders Burman, "Inledning", i Anders Burman (red.), *Hans-Georg Gadamer och hermeneutikens aktualitet* (Stockholm 2014) s. 7–16.

4. Se till exempel Ilse N. Bulhof, *Wilhelm Dilthey: A hermeneutic approach to the study of history and culture* (Hague 1990).

5. Bohlin (2011) s. 46; Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften. Bd 7, Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (Göttingen 1927).

6. För mer om olika typer av inlevelse, se Bohlin (2011); Robert M. Gordon, "Sympathy, Simulation, and the Impartial Spectator", *Ethics* 105:4 (1995) s. 732–733.

7. Se till exempel: Eric Hobsbawm, "Can we write the history of the Russian revolution?", i Eric Hobsbawm, *On History* (London 1997) s. 328.

8. För en diskussion av såväl betydelsen av inlevelse som det dialogiska, se Michail Bachtin, *Det dialogiska ordet* (Gräbo 1991) s. 12.

9. Malin Lennartsson benämner detta i termer av närhet och distans, Elisabeth Mansén i termer av inlevelse och lärdom och även om Mansén inte talar explicit om hermeneutik påminner hennes angreppssätt om det. Malin Lennartsson, *I säng och säte: Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*, (Lund 1999); Elisabeth Mansén, *Konsten att förgylla vardagen: Thekla Knös och romantikens Uppsala* (Lund 1993).

lärdom och från del till helhet och tillbaka igen.¹⁰ Häri återfinns den vetenskapliga ansatsen, då inget (varken inlevelse eller distans) eftersträvas oreflekterat eller undgår problematisering.

I en hermeneutisk forskningsprocess finns alltid en medvetenhet om att jag som historiker aldrig kan utgå från att de människor i det förflutna jag strävar efter att förstå liknar mig vad gäller perspektiv och syn på världen. Det är därför som Henrik Bohlin påtalar nödvändigheten av att hela tiden ”bedöma graden av perspektivlikhet”.¹¹ Eftersom min förförståelse är stadd i ständig förändring måste jag kontinuerligt genom hela tolknings- och förståelseprocessen arbeta dialogiskt och självreflekterande. Omtolkning och omvärdering är sålunda hörnstenar i en inlevelsefokuserad hermeneutisk forskningsprocess. Varken att sträva efter förståelse med hjälp av inlevelse eller ett självreflexivt arbetssätt handlar dock om att placera forskaren eller nutiden i centrum, de är endast verktyg varigenom det förflutna tolkas och förstås.

Arkivet och digitaliseringen av historiskt källmaterial

Den typen av deltagande inlevelse som Dilthey förespråkar, och som jag anknyter till, tillerkänner alla sinnen betydelse i forskningsprocessen då den går utöver det rent intellektuella. Som 1800- och tidigt 1900-tals-historiker arbetar jag dessutom med material som tillkommit före det digitala genombrottet, och det i kombination med min inlevelseprocess gör att det fysiska arkivet utövar en särskild lockelse. En bred förståelse av vad som utgör historikerns empiri inkluderar i sammanhanget nämligen inte bara texten utan även själva arkivhandlingarna i sig, dess materialitet. Redan 1972 påtalade Hugh A. Taylor att dokument bör ses som artefakter och att informationen själva texten ger inte berättar hela historien, utan att även dess textur, storlek, form och doft har betydelse:

All the senses will become involved, and we become momentarily whole men [sic!] as we let the document enter into a dialogue with us at every level of our awareness.¹²

10. Per-Johan Ödman, *Tolkning, förståelse, vetande: Hermeneutik i teori och praktik* (Stockholm 2007).

11. Bohlin (2011) s. 56.

12. Hugh A. Taylor, ”Clio in the Raw: Archival Materials and the Teaching of History”, *The American Archivist*, 35:3-4 (1972) s. 319.

Här möter vi sålunda en helhetssyn på empiri men också en betoning av historikerns taktila möte med källmaterialet och arkivet. Arlette Farge som lidelsefullt diskuterat arkivets lockelse har dock påtalat att i och med reproduktionstekniker som mikrofilmer och mikrofilmer kommer ”en och annan taktil och omedelbar ingång till materialet att falla i glömska, särskilt upplevelsen att vidröra spåren efter det förflutna”.¹³ Farge betonar betydelsen av det taktila och forskarens beröring av sitt källmaterial men tyvärr utan att fördjupa sig.¹⁴ Sedan Farges essä gavs ut första gången 1989 har också den tekniska utvecklingen fortskridit ytterligare och historiskt källmaterial digitaliseras nu i allt snabbare takt.

Det finns många fördelar med den digitala utvecklingen och digitaliseringen av historiskt källmaterial; etableringen av forskningsfältet digital historia, en ökad tillgänglighet och i vissa fall även en ökad läsbarhet samt helt nya metoder och möjligheter att bedriva historisk forskning.¹⁵ Men i och med digitaliseringen av fördigitalt material går också något förlorat. Thomas Nygren lyfter fram förlusten av såväl autenticitet som det affektiva när han påtalar att ”[d]often och känslan av originalkällan mellan fingertopparna går förlorad när arkivet besöks digitalt”.¹⁶ En rad forskare från olika forskningsfält har framhållit att digitaliserade material förändras och blir något annat än originalkällan. Inom digital historia har Petri Paju, Mila Oiva och Mats Fridlund betonat att digitalisering förändrar själva forskningsobjektet och att viktiga element av de fysiska objekten förloras.¹⁷ Även Jonathan Westin har utförligt diskuterat vad som sker när ett arkiv digitaliseras och då lyft fram att det faktiskt innebär att bara de visuella kvalitéerna av ett dokument blir kvar, medan de övriga försvinner.¹⁸ Inom samhällsvetenskaplig arkivforskning har Niamh Moore, Andrea Salter, Liz Stanley och Maria

13. Arlette Farge, *Smaken av arkivet* (Göteborg 2019) s. 27.

14. Farge (2019) s. 26–27, 63.

15. Digital historia är ett brett fält, jag kommer dock att i mångt och mycket avgränsa min diskussion till digitalisering av fördigitalt historiskt källmaterial. För en introduktion till digital historia, se till exempel Mats Fridlund, Mila Oiva & Petri Paju (red.), *Digital histories: Emergent approaches within the new digital history* (Helsinki 2020).

16. Thomas Nygren, ”Digitala material och verktyg: Möjligheter och problem utifrån exemplet *spatial history*”, *Historisk tidskrift* 133:3 (2013) s. 481.

17. Petri Paju, Mila Oiva & Mats Fridlund, ”Digital and distant histories: Emergent approaches within the new digital history” i Fridlund, Oiva & Paju (2020) s. II.

18. Jonathan Westin, ”Arosenius translated: Digitalisation as rephrasing of meaning”, *Nordisk Museologi* 31:1 (2021) s. 53.

Tamboukou framhållit att digitala versioner av arkivmaterial är något helt annat och att centrala egenskaper, bland annat källans materialitet, går förlorade när tredimensionella källor omvandlas till tvådimensionella digitala avbilder.¹⁹

Historiedidaktisk forskning har å sin sida förutom att lyfta fram fördelarna med digitalisering också pekat på det som går förlorat. Michael Eamon framhåller att digitala samlingar är representationer och inte "replacements of primary sources" och att de inte kan "convey the entire visceral experience of research. It cannot be replete with the smells, sounds and feel of the original documents".²⁰ Mattie Taormina har konstruerat en källövning där studenterna ska använda alla sina sinnen med avsikten att få dem att förstå hur ett digitalt surrogat skiljer sig från den fysiska originalkällan.²¹ Inom mediehistoria har Christian Widholm diskuterat den mikrofilmade dagstidningen som källmaterial och då ställt frågor om vilka konsekvenser det får för forskningen när historiker använder surrogat istället för originalkällan.²² Det verkar således finnas en viss samstämmighet om att digitaliserade källmaterial faktiskt är något annat än originalkällan och att väsentliga delar av materialet går förlorat, framför allt kanske dess materialitet. Men vad innebär ett dialogiskt och taktilt möte med ett fysiskt källmaterial och hur kan det användas och förstås utifrån en inlevelsefokuserad hermeneutisk metod?

Mötet med källtexten och den brydsamma känslan av närhet

Om det är metodologiskt betydelsefullt att som historiker röra vid samma artefakt som människor i det förflutna, och utifrån en inlevelsefokuserad hermeneutik är det avgörande, uppkommer spørsmålet om vad som faktiskt sker i samband med detta möte. Autograf- och dokument-samlaren Pedro Corrêa do Lago uttrycker det som att:

19. Niamh Moore, Andrea Salter, Liz Stanley & Maria Tamboukou, "In other archives and beyond", i Niamh Moore, Andrea Salter, Liz Stanley & Maria Tamboukou, *The Archive Project: Archival Research in the Social Sciences* (London 2020) s. 22–23.

20. Michael Eamon, "A 'Genuine Relationship with the Actual': New Perspectives on Primary Sources, History and the Internet in the Classroom", *The History Teacher* 39:3 (2006) s. 310.

21. Mattie Taormina, "Engage those Senses! Surrogates are not Enough", i Anne Bahde, Heather Smedberg & Mattie Taormina (red.), *Using Primary Sources: Hands-On Instructional Exercises* (Santa Barbara 2014) s. 144–148.

22. Christian Widholm, "Från massmedium till mikrosurrogat. Några reflektioner kring den mikrofilmade dagstidningen som källa", *Scandia* 77:2 (2011) s. 155–170.

Every letter, even the most insignificant, is a touching relic of the person who wrote it – a tangible link that defies the passage of time. Holding it in your hands is unquestionably the closest contact you can possibly have if the person is no longer with us. This ‘meeting’ takes place through the intermediary of the paper which the person has touched and to which he or she has devoted some seconds, minutes, hours.²³

För Corrêa do Lago verkar det vara källans materialitet i kombination med det taktila som möjliggör ett möte mellan historikern och källmaterialet, och i förlängningen även mellan dåtid och nutid. Farge beskriver det möte hon menar sker i arkivet mellan historikern och källmaterialet i följande ordalag:

I arkivet finns ett överflöd av innebörd som ger läsaren en upplevelse av skönhet, förundran och en sorts emotionell chock.²⁴

Det är således en slags känsloupplevelse som såväl Corrêa do Lago som Farge påtalar. Utifrån ett känslohistoriskt perspektiv har Monique Scheer å sin sida pekat på att konsumtion av äldre media kan vara "a means of experiencing the differentness (and sameness) of a past era, providing its own emotional experience".²⁵ Scheer pläderar i sammanhanget för att förstå känslor som "practices", vilket gör att hänsyn kan tas både till den sociala kontexten och den kroppsliga aspekten.²⁶ Tanken att förstå känslor som "emotional practices", i enlighet med Scheer, är också metodologiskt mer fruktbart än att anknyta till antingen den socialkonstruktivistiska falangen inom känslohistoria som menar att känslor är kulturellt avhängiga och därmed historiskt föränderliga eller den universalistiska falangen som menar att känslor är tidlösa och kulturellt oavhängiga.²⁷

Det jag skulle säga en inlevelsefokuserad hermeneutisk forskningsprocess gör är att använda sig av det möte eller den känslomässiga upplevelse som Corrêa do Lago, Farge och Scheer framhåller sker i mötet

23. Pedro Corrêa do Logo, *True to the letter: 800 years of remarkable correspondence, documents and autographs* (London 2004) s. 10.

24. Farge (2019) s. 38.

25. Monique Scheer, "Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history)? A bourdieuian approach to understanding emotion", *History and Theory* 51:2 (2012) s. 210.

26. Scheer (2012).

27. Jan Plamper, *The history of emotions: An introduction* (Oxford 2015); Scheer (2012).

mellan historikern och dennes källmaterial. I detta sammanhang blir det dock tydligt att inlevelse i hermeneutisk mening alltid måste kombineras med självreflektion då vi aldrig kan utgå från att det föreligger en perspektivlikhet mellan oss och människor i det förflutna. På så sätt undviks också en föreställd universalism där det förflutna tolkas utifrån dagens villkor och inte sina egna. Den känsla av närhet som mötet med källmaterialet ger och där det taktila spelar en avgörande roll är sålunda bara ett redskap i den hermeneutiska inlevelseprocessen då den alltid kombineras med distans.

Jag menar i likhet med Malin Lennartsson att "närhet och distans till det förflutna och till de egna erfarenheterna, är två lika viktiga förhållningssätt".²⁸ Denna hermeneutiska strävan efter närhet missförstås stundtals, då dess relation till distans och självreflexivitet inte alltid verkar förstås. Under mitt avhandlingsarbete om föreställningar om kärlek och brevs roll i kärleksrelationer under andra hälften av 1800-talet hände det att jag möttes av lätt nedlåtande leenden eller fick pikar om att jag var förälskad i en av de personer vars brev jag studerade. Lennartsson lyfter fram liknande erfarenheter i samband med hennes avhandlingsarbete om synen på kärlek, sexualitet och äktenskap under 1600-talet. Hon beskriver hur hon mötts av inställningen att intimiteten mellan henne och människorna hon studerade var alltför stor och att hennes förhållningssätt därmed var "naivt".²⁹ Trots att såväl Lennartsson som jag explicit diskuterat vårt angreppssätt verkar en del historiker-kollegor obenäga att se närhet för vad det är, nämligen ett bland flera metodologiska verktyg.

Närhet och den känslomässiga upplevelsen som jag menar framför allt uppstår i det taktila mötet med källmaterialet visar också på betydelsen av det materiella, såväl i forskningsprocessen som för människor i det förflutna. I min forskning om förlovningskorrespondenser under 1800-talet blev det exempelvis tydligt att det inte bara var själva innehållet i breven som upplevdes som viktiga utan även dess fysiska varande. Pappret, handstilen och vetskapen om att den älskade hade rört vid brevet var minst lika betydelsefullt som själva orden. Mottagna kärleksbrev sparades, i perioder i rockfickan för att alltid vara fysiskt

28. Lennartsson (1999) s. 66.

29. Lennartsson (1999) s. 65.

nära.³⁰ Jag skulle vilja påstå att en inlevelseprocess där jag använder mig av den känslomässiga upplevelse jag får av ett källmaterial förstärks och blir mer genuint om jag även kan ta hänsyn till det taktila i min tolkningsprocess. Betydelsen av det materiella för människor i det förflutna blir mer påtaglig om jag som historiker också möter materialiteten. Är några brev exempelvis mer tummade och skrynkliga än andra? Visar ett specifikt brev att det varit hopvikt på ett annat sätt? Dessa eller liknande iakttagelser kan ge värdefulla kunskaper, kunskaper som inte alltid kan ges av själva texten.

Ytterligare en aspekt i mötet med källmaterialet är läsaktens betydelse. Om jag studerar brev från 1890-talet och som Dilthey försöker efterlikna och återskapa den andres upplevelser finns det en poäng i att precis som de människor som skrev och läste breven då faktiskt läsa de fysiska breven, och inte en digitalisering av dem. Ett led i inlevelsen är då att min läsakt som historiker ska ligga så nära den ursprungliga läsakten som möjligt. Widholm har lyft fram att läsakten i relation till mikrofilmade eller digitaliserade tidningar på ett väsentligt sätt skiljer sig från läsakten och den historiska och vardagliga läsningen av en papperstidning.³¹ Det är således inte bara källmaterialets materialitet som historikern i och med en digitalisering går miste om, utan även själva läsakten blir annorlunda, vilket i sin tur försvårar inlevelse som metod.

Jakten på inlevelse: historical reenactment och historiska klädesplagg

En inlevelsefokuserad metod där historikern försöker efterlikna och återskapa historiska upplevelser påminner om det historiska återskapan- de som studeras, och i viss mån praktiseras, inom forskningsfältet *historical reenactment*. Materialitetens betydelse i detta sammanhang lyfts bland annat fram av Marie Bennedahl då hon framhåller att de ”materiella tingen, kroppen inkluderad, skapar emotionella förbindelser med det förflutna”.³² Inlevelse genom det taktila och den kroppsliga erfarenheten blir på så sätt ett verktyg för att försöka förstå historien. Katherine M. Johnson som studerat *Jane Austen Festival Australia* har beskrivit hur

30. Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens: Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet* (Stockholm 2011).

31. Widholm (2011) s. 160.

32. Marie Bennedahl, *Fall in Line: Genus, kropp och minnena av det amerikanska inbördeskriget i skandinavisk reenactment* (Växjö 2020) s. 28.

hon genom att klä sig i tidstypiska kläder, avnjuta tidstypisk musik och mat samt att se andra människor göra detsamma "invoked for me some sense, however small, of a Regency lady's experience of being".³³ Ett liknande arbetssätt återfinns även utanför reenactment-studier, exempelvis framstår det taktila som närvarande i Henric Bagerius forskningsprocess under arbetet med boken *Korsettkriget: Modeslaveri och kvinnokamp vid förra sekelskiftet*.³⁴ Det finns visserligen ingen explicit metoddiskussion men jag skulle vilja påstå att den blogg Bagerius förde under tiden han arbetade med boken visar på ett taktilt arbetssätt.³⁵ För att bättre förstå hur det kändes att bära och röra sig i korsett både prövade han korsetter och gjorde olika typer av fystester, med och utan korsett.³⁶

Det metodologiska grepp som jag med hjälp av Johnson och Bagerius lyft fram kan med Anna Hedtjärns Westers terminologi benämnas som "taktil inlevelse".³⁷ Visserligen var hennes huvudsakliga källmaterial i avhandlingen *Män i kostym* målade och fotografiska porträtt men hon framhåller ändå vikten av att forskaren använder sin erfarenhet av material, kläder och sömnadsteknik och därmed aktiverar "fler sinnen än de brukliga i intellektuella sammanhang, framför allt känslan".³⁸ Det vetenskapligt givande med en dylik metod visas av Robin Ekelund som också explicit anknuter till Hedtjärns Wester och "taktil inlevelse" i sin avhandling om historiens betydelse för nutida mods.³⁹ Ekelunds erfarenhet av att tidigare ha rört vid en specifik kostym tillåter honom nämligen att fördjupa tolkningen av det tillfälle där ägaren till kostymen använder den som ett led i det kroppsliga iscensättande mods är involverade i.⁴⁰

33. Katherine M. Johnson, "Rethinking (re)doing: Historical re-enactment an/as historiography", *Rethinking History* 19:2 (2015) s. 201.

34. Henric Bagerius, *Korsettkriget: Modeslaveri och kvinnokamp vid förra sekelskiftet* (Stockholm 2019).

35. Henric Bagerius blogg "Korsettkriget – om mode och kvinnokamp", <<https://blogg.mittmedia.se/korsettkriget/>> (5/8 2021).

36. Youtubevideon "Bagerius provar korsetter" (5/8 2021). Youtubevideon "Henric Bagerius gör fystest utan och med korsett" (27/8 2021).

37. Anna Hedtjärns Wester, *Män i kostym: Prinsar, konstnärer och tegelbärare vid sekelskiftet 1900* (Stockholm 2010) s. 15–16.

38. Hedtjärns Wester (2010) s. 15.

39. Robin Ekelund, *Retrospektiva modernister: Om historiens betydelse för nutida mods* (Höör 2017).

40. Ekelund (2017) s. 155–157.

Om återskapande, det taktila eller kläder befunnit sig i centrum för själva forskningsfrågan hos Bennedahl, Johnson, Bagerius och Hedtjärn Wester så är det inte fallet i Elisabeth Manséns avhandling om Thekla Knös och romantikens Uppsala.⁴¹ Likväl beskriver Mansén hur hon sydde och använde en krinolin för att på så sätt bättre förstå hur en kvinna under romantiken kunde föra sig i rummet, allt i syfte att komma närmare Knös och hennes tid.⁴² Tyvärr diskuterar hon inte sitt arbets sätt djupare, även om hon nämner inlevelse.⁴³ Jag vill dock framhålla att Mansén här uppvisar en metodologisk ansats varigenom förståelse av det förflutna bland annat söks i en taktill inlevelsesträvan. Något som också ligger i linje med Diltheys hermeneutik där historiker försöker efterlikna och återskapa de upplevelser människor i det förflutna hade. Det är dock, som jag tidigare framhållit, av yttersta vikt att kombinera inlevelse med distans och självreflexivitet såsom en hermeneutisk ansats påtalar. Johnson poängterar också i samband med att hon diskuterar historiskt återskapande ur ett metodologiskt perspektiv att just hermeneutiken med dess självreflexiva pendlande mellan närhet och distans, del och helhet har något att tillföra:

If re-enactors were to complement their embodied knowledge with hermeneutic analysis – tacking to and from between how embodied and cultural experiences parallel and how they diverge, what works and what fails, what they can relate to and what they cannot – they could develop a deeper understanding of both past and present.⁴⁴

Platsen som en väg till inlevelse och kunskap

Det som driver mig som hermeneutiker är att få en djupare förståelse för det förflutna och i den processen är inlevelse av central betydelse. Ytterligare ett med historiskt återskapande närbesläktat sätt att arbeta med inlevelse är att besöka de platser som har anknytning till ens forskning. Empirin har ju förutom en materialitet också en rumslighet, en

41. Mansén (1993).

42. Detta beskrivs inte i avhandlingen utan i en senare skriven artikel som dock behandlar avhandlingsarbetet: Elisabeth Mansén, "Biografen och erotikerna", i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby, Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan: Essäer om biografen som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm 1997) s. 146.

43. Mansén (1997) s. 145. Lärdom och inlevelse som ett idéhistoriskt substitut diskuterar Mansén också i explicita termer i sin doktorsavhandling: Mansén (1993) s. 13.

44. Johnson (2015) s. 203.

platsförankring. Gunnar Dahl beskriver i sin bok *Flickan och löjtnanten: Två resedagböcker från 1800-talets Europa* att han i Nice letade efter, och fann, den plats Sophie Trägårdh kallade "Vallon obscur".⁴⁵ Mansén lyfter å sin sida fram att hon under sitt avhandlingsarbete reste till de platser som Thekla Knös besökt under sin livstid.⁴⁶ Det blir också tydligt att Magnus Rodell besökt många av de fredsmonument han diskuterar i relation till den rumsliga vändningen, något som framförallt framkommer då han står som fotograf till de foton som artikeln i fråga innehåller.⁴⁷ Generellt sätt är det dock sällan detta med att besöka platser diskuteras utförligare eller explicit relateras till metod.

I min avhandling *Kärlek per korrespondens* valde jag däremot att explicitgöra att de resor jag gjort och de platser jag besökt inom ramen för min forskning var metodologiskt förankrade.⁴⁸ Den känslomässiga, kroppsliga och intellektuella erfarenheten av att ha besökt prästgården i Synnerby i Västergötland och Dahlgrenska gården i Åmål gav både nya aspekter till min tolkningsprocess och förde mig närmare de människor min avhandling var centrerade kring. Genom att besöka platser som var centrala i deras liv och relationer blev deras reella existens i det förflutna mer påtaglig och verklig för mig. Närhet är som sagt viktigt för att kunna uppnå inlevelse inom en hermeneutisk strävan efter förståelse.

Jag har fortsatt att som en del av min forskningsprocess besöka de platser jag forskar om. Något som stundtals kan ge mycket konkreta insikter i relation till forskningsämnet. Jag hade exempelvis både genom källmaterial och forskningslitteratur förstått att strandorterna vid Rigaschen Strand (Jürmala) strax utanför Riga fortfarande idkade nakenbad med könssegregerade badtider vid sekelskiftet 1900. Och att stranden på kvällen förvandlades till ett promenadstråk öppet för alla. Mina besök vid stranden gjorde dock att jag på ett mer djupgående sätt förstod hur bebyggelsen ligger i relation till stranden, hur sanddynor och träd bildar en gräns mellan bebyggelsen och själva stranden på många ställen, hur lång strandremsan faktiskt är och hur fast sanden är en bra bit upp från

45. Gunnar Dahl, *Flickan och löjtnanten: Två resedagböcker från 1840-talets Europa* (Lund 2000) s. 88–89.

46. Återigen beskrivs det inte i avhandlingen utan i den senare skrivna artikeln: Mansén (1997) s. 146.

47. Magnus Rodell, "Monumentet på gränsen. Om den rumsliga vändningen och ett fredsmonument", *Scandia* 74:2 (2008) s. 15–51.

48. Douglas (2011).

havet. Att förstå de grundläggande och naturgivna förutsättningarna för strandlivet gjorde att jag kunde förstå och tolka de kulturella premiserna på ett bättre sätt.⁴⁹

Platsen eller platserna som är kopplade till min forskning uppfattar jag som en omistlig del av min empiri, och därför blir det både relevant att besöka dem och att närma mig dem utifrån ett metodologiskt perspektiv. Att besöka en plats kan och bör enligt min mening bland annat ses som en typ av beröring där information och känsla överförs. När jag exempelvis besökt Rigaschen Strand och gått barfota längs stranden både berör och upplever jag platsen. Även om en plats har förändrats mycket sedan den tid jag som historiker studerar kan det finnas spår av det förgångna som kan ge viktiga insikter. Ibland kan också själva resan om den sker på ett liknande sätt, exempelvis längs samma järnväg, bidra till en känsla av närhet och förståelse, både för hur människor i det förflutna tog sig till platsen och hur de uppfattade platsen i fråga. Det handlar således om att hörsamma Diltheys uppmaning om att försöka återskapa en upplevelse av en plats som härbärgerar det förflutna och människorna där. I detta ligger det också en tanke om att platsen, rummet och landskapet, såsom den rumsliga vändningen påtalar, inte bara är kulisser utan att de med Marie Cronqvists ord "kan spela en aktiv roll i skapandet av historien självt".⁵⁰

Inlevelse och empiri: en värld av möjligheter

Ett inlevelsefokuserat arbetssätt drar på många sätt de metodologiska konsekvenserna av de arkiviska, materiella och rumsliga vändningarna. Empirins materiella egenskaper likväl som dess rumsliga förankring tas både på allvar och används för att få kunskaper men också för att fördjupa tolkningar, allt med målet att nå en större förståelse för det förflutna. Som jag visat på för inlevelse med sig en bredare syn på vad som utgör historikerns empiri och vad som faktiskt är att betrakta som metodologiska grepp, som att beröra källmaterial, att återskapa den ursprungliga läsakten, att ikläda sig tidstypiska kläder och att besöka platser. Ett inlevelsefokuserat arbetssätt med sin betoning av närhet främjar också ett

49. Christina Douglas, "En kolonial elits sista strid: Tyskbalternas sommartillvaro vid Rigaschen Strand runt sekelskiftet 1900", *Tidskrift för Genusvetenskap* 40:2 (2019) s. 5–27.

50. Marie Cronqvist, "Spatialisera alltid! Rummets återkomst i de historiska vetenskaperna", *Scandia* 74:2 (2008) s. 10.

mer etiskt förhållningssätt, där såväl det förflutna, människorna där och de spår de efterlämnat behandlas med respekt.⁵¹ Forskning som utgår från tanken att människor i det förflutna inte är ”människor som är döda utan människor som har levat”, som Lennartsson träffande uttryckt det, resulterar enligt min mening i bättre historieskrivning.⁵²

Den påminnelse om det förflutnas realitet som ett inlevelsefokuserat arbetsätt ger kan också motverka den tendens till allvetande arrogans som en del historiker kan hemfalla i, och som bäst kan liknas vid ett slags Gudskomplex. Jag har hört historiker beskriva sin roll som Gudalik, i relation till såväl sitt källmaterial som tolkningen av det. Även historikern Taylor förfasades över det aggressiva och okänsliga sätt varpå vissa historiker närmar sig sitt källmaterial, där historikern ”tears into paper with demonic energy, obsessed with words, especially those which support his [sic!] thesis, wrenching phrases and whole sentences from the unresisting records of the past, often in the most insensitive way”.⁵³ Förutom att det är oetiskt riskerar det som Taylor beskriver att missa viktiga pusselbitar genom att inte ta hänsyn till det empiriska som omger texten, såsom pappret, läsakten, personen bakom texten och dennes kontext samt platsförankring.

Finns det inte då en omvänd risk för Gudskomplex, där inlevelse och känslan av närhet leder till universalistiska anspråk och där forskaren likställer sig med människor i det förflutna? Med rätta har inte minst minoritetsgrupper riktat kritik mot hur forskare med företrädevis vit europeisk bakgrund både talar om och gör sig till talesperson för andra grupper och deras erfarenheter. En tendens som problematiserats och kritiserats av bland annat av Linda Alcoff.⁵⁴ Jag menar dock att ett inlevelsefokuserat arbetsätt just därför att det kombineras med självreflexivitet undviker denna problematik. När jag som historiker genom inlevelse strävar efter närhet är det aldrig i syfte att identifiera mig med

51. Forskare inom en rad olika fält har betonat vikten av att erkänna den etiska aspekten i forskning. Se till exempel Henrik Rosengren, ”Biografin – den humanistiska vetenskapens primat”, i Henrik Rosengren & Johan Östling (red.), *Med livet som insats: Biografin som humanistisk genre* (Lund 2007) s. 89; Liz Stanley, ”Archival methodology inside the black box. Noise in the archive!”, i Niamh Moore, Andrea Salter, Liz Stanley & Maria Tamboukou, *The Archive Project: Archival Research in the Social Sciences* (London 2020) s. 60; Mattias Tydén, ”Historikern som utredare”, *Historisk tidskrift* 136:3 (2016) s. 513.

52. Lennartsson (1999) s. 77.

53. Taylor (1972) s. 317.

54. Linda Alcoff, ”The problem of speaking for others”, *Cultural Critique* 20 (1991/1992) s. 29.

människorna i det förflutna utan för att försöka förstå dem på deras villkor. Inom forskningsfältet historisk rättvisa har bland annat Johanna Sköld och Bengt Sandin framhållit att ”känslomässigt engagemang”, det jag skulle benämna närhet, också ”kan vara en förutsättning för att kunna lyssna lyhört och empatiskt”.⁵⁵ Den närhet och respekt för det förflutna som inlevelse för med sig bör enligt min mening betraktas som en tillgång i tolkningsprocessen och inte som ett problem.

Möjligheten att som historiker arbeta med inlevelse är i stor utsträckning beroende av åtkomst till det fysiska källmaterialet, åtminstone om en arbetar med material som tillkommit före det digitala genombrottet. Såväl ett taktilt arbetssätt som strävan att återskapa den ursprungliga läsakten kräver då tillgång till originalkällorna. Härefter ligger också anledningen till min tidigare nämnda digitaliseringsångest, digitaliseringen av källmaterial har visserligen många fördelar men den gör också originalkällorna mer svåråtkomliga. Inlevelse är dock inte helt beroende av mötet med källornas materialitet, exempelvis kan de metodologiska verktygen att ikläda sig tidsenlig klädedräkt eller besöka platser alltid användas. Frågan är dock om inte digitaliseringen och särskilt digital historia som forskningsfält faktiskt också erbjuder nya möjligheter till inlevelse och att en viss digitaliseringsförväntan är på sin plats. Jonathan Westin och Dick Claésson visar exempelvis på möjligheterna med digital rekonstruktion som metod i samband med att de beskriver rekonstruktionen av konstnären Ivar Arosenius (1878–1909) hem.⁵⁶ En metod de menar är ett sätt att försöka “stage the content of the archive and bring affect back into the digital archive”.⁵⁷ En slags digital taktilitet kan således adderas till de inlevelsefokuserade metodologiska verktyg jag lyft fram. Inlevelse och dess inkluderande syn på vad som utgör empiri öppnar dock inte bara upp nya sätt att närma sig historien på, utan de för också med sig löftet om att faktiskt nå en djupare förståelse för det förflutna och människorna där.

55. Johanna Sköld & Bengt Sandin, ”Att delta eller stå bredvid: Upprättelseprocesser och historikers risker och möjligheter”, *Historisk tidskrift* 136:3 (2016) s. 397.

56. Jonathan Westin & Dick Claésson, ”The painter is absent: Ivar Arosenius and the Site-Specific Archaeo-archival reconstruction of the ghost of a home”, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 73 (2017) s. 116–129.

57. Westin & Claésson (2017) s. 124.